

Knjiga o Jobu

Strahinić, Milan

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:899534>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij Hrvatski jezik i književnost (jednopedmetni)

Milan Strahinić

Knjiga o Jobu

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Krešimir Šimić

Osijek, 2018.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Preddiplomski studij Hrvatski jezik i književnost (jednopedmetni)

Milan Strahinić

Knjiga o Jobu

Završni rad

Humanističke znanosti, filologija, teorija i povijest književnosti

Mentor: izv. prof. dr. sc. Krešimir Šimić

Osijek, 2018.

SAŽETAK

U radu se daje prikaz starozavjetnog biblijskog teksta *Knjiga o Jobu*. Knjigu i autora najprije se smješta unutar tematske skupine mudrosne književnosti Bliskog istoka u kojoj zauzimaju istaknuto mjesto te se daje kratak uvid u okolnosti nastanka teksta – društvenopolitičke okolnosti zadale su temu patnje cijelom tom tipu književnosti, stoga su navedeni i neki tekstovi koji se, uz nacionalnu odrednicu ispred, kadšto nazivaju *jobovima*. *Knjiga o Jobu* unutar biblijskog kanona zauzima odrednicu mudrosne književnosti, a cijelu skupinu obilježava usredotočenost na Boga kao izvor mudrosti. Uvidom u povijesti svjetske književnosti uočavaju se razlozi pozitivnih ocjena povjesničara književnosti – estetska savršenost te brojne varijante i varijacije koje je izvorni tekst potaknuo. U mnogim se hrvatskoglagoljskim kodeksima nalazi *Knjiga o Jobu*. Navode se podatci o apokrifima *jobovske* tematike, a književni tekstovi na koje je *Knjiga o Jobu* utjecala podijeljeni su s obzirom na to pripadaju li svjetskoj ili hrvatskoj književnosti.

KLJUČNE RIJEČI: *Knjiga o Jobu*, Job, književnost, Biblija

Sadržaj

1. UVOD	5
2. <i>KNJIGA O JOBUI</i>	6
2.1. Kontekst mudrosne književnosti	6
2.2. Biblijski kontekst	8
2.3. Autorstvo	8
2.4. Književnopovijesna recepcija	10
2.5. Kratki pregled sadržaja	10
2.6. Kompozicija	14
2.7. Žanr	15
2.8. Hrvatskoglagoljska književnost	16
2.9. Apokrifna književnost	17
3. KNJIŽEVNI ODRAZI <i>KNJIGE O JOBUI</i>	17
3.1. <i>Knjiga o Jobu</i> u svjetskoj književnosti	17
3.2. <i>Knjiga o Jobu</i> u hrvatskoj književnoj kulturi	18
4. ZAKLJUČAK	19
5. IZVORI I LITERATURA	20
5.1. Izvori	20
5.2. Literatura	20

1. UVOD

Cilj je ovog završnog rada iznijeti prikaz biblijskog starozavjetnog teksta *Knjige o Jobu*. Unutar poglavlja *Knjiga o Jobu* bit će opisane okolnosti, podjela te mjesto i vrijeme nastanka mudrosne književnosti drevnog Bliskog istoka. Potom će se prikazati položaj *Knjige o Jobu* unutar *Biblije* te će se istaknuti posebnost biblijskog shvaćanja mudrosne književnosti. Iznijet će se nekoliko pretpostavki o mogućem autoru *Knjige o Jobu* te će se upozoriti na mjesta značajno oprečnih stavova o nekim pojedinostima navedene biblijske knjige. Nakon toga bit će donesena književnopovijesna recepcija biblijske *Knjige o Jobu*, tj. njezino mjesto u povijestima svjetske književnosti, a potom i kratki pregled sadržaja. Kompoziciji teksta pristupit će se na način da se iznese nekoliko različitih mogućnosti strukturne podjele. Također će se kontekstualizirati *Knjiga o Jobu* u hrvatskoglagoljskoj književnosti te će se objasniti apokrifna tradicija jobovske tematike. U poglavlju *Književni odrazi knjige o Jobu* navest će se odabrani književni tekstovi na koje je utjecala *Knjiga o Jobu*, a bit će razvrstani s obzirom na pripadnost svjetskoj ili hrvatskoj književnosti.

2. KNJIGA O JOBUI

2.1. Kontekst mudrosne književnosti

Marko Višić (2015: 413) u radu *Mudrosna književnost drevnog Bliskog istoka* mudrosnu književnost drevnih Egipćana, Sumerana i Babilonaca dijeli na „didaktično i kontemplativno, odnosno refleksivno, te na introspektivno ili pesimističko pjesništvo.“ Navodi da je ta književnost prožeta religijskom mišlju kojoj je svrha mudrost, jer samo ona vodi sjedinjenju s kozmičkom sviješću (isto: 414). „Budući da je didaktično, kao i kontemplativno pjesništvo, bilo namijenjeno širim slojevima, ono je, za razliku od strogo inicijacijske književnosti koja se odlikuje dubokom simbolikom (...) izloženo na jasan i slikovit način“ (isto). Ta je didaktična književnost, – koju tvore tužaljke i proročanstva, pouke i savjeti, mudre izreke i poslovice, te prenja ili nadmetanja – „vršila snažan uticaj na hetitsku, feničku i drevnu hebrejsku književnost. Posljednja se posebno odlikovala mudrosnom književnošću koju u Starom zavjetu“ među ostalima čini i *Knjiga o Jobu* (isto).

Precizna datacija ili atribucija uzaludna je kada je riječ o književnom stvaralaštvu narodâ drevnog Bliskog istoka – drevnih Sumerana, Akadana, kao i njihovih sljedbenika Asiraca i Babilonaca, te starih Egipćana i Hebreja. Klasifikacija se, naime, ne može provesti prema autorima i vremenu postanja, nego jedino prema književnim rodovima i vrstama, analizirajući ih u pogledu sadržaja i forme (Višić 2017: 509–510). Unatoč tome, približno rečeno, početak sumerske književnosti smatra se oko 2600. pr. Kr., a gašenje sumerske književnosti praćeno je procvatom akadke, odnosno babilonske književnosti oko 1600. pr. Kr. (isto: 511). Višić (2017: 533) navodi razdoblje od 1850. pr. Kr. do 1500. pr. Kr. kao razdoblje najranije povijesti drevnih Hebreja, a u to razdoblje smješta i nastanak usmene predaje o pravednom Jobu. „Počeci pisane književnosti – nastale iz sadržajno veoma bogate usmene književnosti – datiraju se u vrijeme kralja Jošije, što će reći u sedmi vijek prije Hrista, kada dolazi do redakcije djela, kao što su *Jošujina knjiga; Knjiga o Samuelu; Knjiga o kraljevima* i *Knjiga o sudijama*. Svoj procvat doživljuje u petom vijeku prije nove ere, kada dolazi do redakcije *Knjige o Jovu*“ (Višić 2017: 513). To mišljenje podupire i Wilfrid Harrington (1995: 29) navodeći da je u 5. st. pr. Kr. cvala mudrosna ili sapijencijalna književnost, tada su konačni oblik dobile *Mudre izreke*, a ubrzo nakon toga nastalo je pjesničko remek-djelo *Biblije, Knjiga o Jobu*. U *Općem religijskom leksikonu* stoji da je *Knjiga o Jobu* dovršena najkasnije 200. pr. Kr. (Rebić 2002: 403).

Valja se vratiti na spomenutu potencijalno moguću analizu u pogledu sadržaja i forme. Ponajprije prema sadržaju, proučavatelji su tih drevnih književnosti već spomenutim terminom

kontemplativno ili refleksivno pjesništvo obuhvatili književnost koja „raspravlja o pitanjima vezanim za čovjekovo postanje i svrhu življenja, kao što su pitanja života i smrti, radosti i veselja, bola i patnje, ljubavi i mržnje, božanstva i njegovih mjerila pravde, čovjeka i njegovih pogleda na pravdu i nepravdu“ (Višić 2015: 451). „Pojava didaktičnog, odnosno kontemplativnog pjesništva jasno ukazuje da su drevni Mesopotamljani i Egipćani pored radosti spoznali i tegobe života, naročito u vrijeme raznih pobuna, razaranja i pustošenja, kada nestaje blagostanja pojedinaca i čitavog društva, kad dolazi do anarhije i haosa što dovodi do opšte bijede i duhovnog bespuća, time i do očaja i samoubistva“ (isto: 529). Posumnjavši u božanstva, pisci iz tih drevnih vremena, počeli su sumnjati i u zagrobni život, savjetujući svojem srcu da uživa na ovome svijetu, jer se s onoga ionako nitko nije vratio. Navedena pitanja predmet su sumerske poeme *Čovjek i njegov bog*, sumerske inačice pravednog Joba; akadske poeme *Slavit ću Gospodina mudrosti*, akadske inačice pravednoga Joba; hebrejske poeme *Job* i *Pjesme harfaša* (Višić 2017: 529).

Razvidno je iz dosad navedenog da su „pitanja pravde i nepravde, dobra i zla, grijeha i kazne, te opravdanosti ljudske patnje zaokupljala (...) čovječanstvo od pamtivijeka. Kad je riječ o patnji i trpljenju koje doživljava pravedan čovjek, potom o uzrocima i načinu da se patnja otkloni, na to su pitanje stari narodi drevnog Bliskog istoka davali različite odgovore“ (Višić 2017: 532). Teolog Celestin Tomić (1985: 9) tvrdi da će na naznačena pitanja, jasno izražena i u *Knjizi o Jobu*, „kršćanstvo dati nov, izvoran, zadovoljavajući odgovor.“

Stipe Jurič analizirao je neke tekstove s područja stare Mezopotamije koji se bave problemom ljudske patnje, među ostalima i tekstove *Čovjek i njegov bog* te *Slavit ću Gospodina mudrosti*. Zaključio je sljedeće: (1) postoje sličnosti između mezopotamskih spisa i *Knjige o Jobu*, ali ne može se govoriti o ovisnosti *Knjige o Jobu* o nekom mezopotamskom tekstu; (2) „razlike su velike i upadljive. U izvanbiblijskim tekstovima, naime, uopće ne postoji problem nezaslužene patnje. Svaka je patnja zaslužena i pravedna;“ (3) *Knjiga o Jobu* sadrži duboku religioznu poruku, kakvu je uzaludno tražiti u mezopotamskim tekstovima; (4) iz mezopotamskih je tekstova razvidno da je tema patnje zaokupljala ljude i prije Joba, „međutim, nijedan od tih literarnih sastava ne dostiže pjesničku i umjetničku ljepotu Jobove knjige, koja je pravo remek djelo u svakom pogledu“ (Jurič 1997: 82–83). S posljednjim zaključkom suglasno mišljenje iznosi i Višić (2017: 539): „Dodajmo usput da *Knjiga o Jovu* obimom, sadržajem i umjetničkom snagom prevazilazi svoje sumerske, odnosno akadske uzore i prethodnike, o čemu je ranije bilo govora.“

2.2. Biblijski kontekst

Prema židovskoj podjeli *Biblije* na *Zakon*, *Proroke* i *Spise*, *Knjiga o Jobu* ubraja se u *Spise* (Harrington 1995: 20–21; Drane 2009: 34). Kršćani, koji *Bibliju* dijele na *Stari zavjet* i *Novi zavjet*, a *Stari zavjet* na povijesne, poučne i proročke knjige, *Knjigu o Jobu* svrstali su u skupinu poučnih knjiga, uz *Psalme*, *Mudre izreke*, *Propovjednika*, *Pjesmu nad pjesmama*, *Knjigu mudrosti* te *Knjigu Sirahovu* (Harrington 1995: 20–21), odnosno *Pjesničke i mudrosne knjige* prema *Jeruzalemskoj Bibliji* (Rebić, Fućak i Duda 2003: 11). Ustaljena je kratica za *Knjigu o Jobu* u prijevodima *Biblije* na hrvatski jezik „Job“ (isto: 19).

Korpus biblijskih poučnih ili mudrosnih knjiga čine samo gore navedeni naslovi, za razliku od mudrosne književnosti shvaćene u širem smislu – prostornom, vremenskom te sadržajnom – a opisane u prethodnom potpoglavlju ovoga rada. Dean Slavić navodi da su biblijske mudrosne knjige plod rada pisara i književnika za koje neki teoretičari drže da su bili bliski dvoru i krugovima oko židovskih kraljeva (Slavić 2016: 21), a posebnost je biblijskih mudrosnih tekstova u tome što su usredotočeni na Boga kao izvor mudrosti (isto: 84). *Knjiga je o Jobu* u usporedbi s drugim mudrosnim spisima opsežna, a njezina je problematika trajno isprepletana traganjem za smislom, pitanjima upućenima samom Bogu (Hohnjec 2004: 51).

2.3. Autorstvo

Kada se na pitanje o autorstvu odgovor potraži u stručnoj literaturi, većina se autora slaže da je pravi autor *Knjige o Jobu* nepoznat, iako židovska tradicija drži da je tu knjigu napisao Mojsije (MacDonald 2011: 486). Budući da je jedina veza današnjih proučavatelja i autora biblijske knjige upravo *Knjiga o Jobu*, biblijska je knjiga postala izvor iz kojeg se pokušavalo otkriti što je više moguće podataka o autoru. U *Uvodu u Knjigu o Jobu u Jeruzalemskoj Bibliji* stoji da se iz teksta doznaje da je autor „zasigurno bio Izraelac, nadahnut proročkim djelima i poukama mudraca. Vrlo je vjerojatno da je živio u Palestini, ali je morao mnogo putovati, odnosno često boraviti u inozemstvu, osobito u Egiptu“ (Rebić, Fućak i Duda 2003: 630).

Već je spomenuto da je od vremena nastanka priče i njezina prenošenja usmenom predajom do zapisivanja prošlo izvjesno vrijeme. Wilfrid Harrington (1993: 282) smatra da je prozni dio priče o Jobu morao mnogo godina usmeno kolati prije nego što je priča zapisana u danas poznatom obliku. Na slično se mišljenje nailazi i u enciklopediji urednika Enrica Galbiatija. Ondje se navodi da se priča o razboritom čovjeku kojega je nepravедno pogodilo stradanje prenosila usmenom predajom među mnogim narodima, a jezgra priče nastala je u

Feniciji između 15. i 14. st. pr. Kr. Priča je usmenom predajom stigla i do izraelskog plemena i negdje u 8. st. pr. Kr. neki ju je nepoznati Izraelac zapisao prilagodivši je dijelom židovskoj sredini i vjeri u jednoga Boga (Galbiati 1983:23). To se smatra tek prvim korakom stvaralačkog procesa danas poznatog biblijskog teksta jer je, smatra se, početkom 5. st. pr. Kr. drugi izraelski autor napisao priču o Jobu na način da je drevnu proznu knjižicu podijelio na dva dijela i njima se poslužio kao okvirom unutar kojeg je uklopio svoj tekst u stihovima (isto). William MacDonald u *Komentaru Staroga zavjeta* iznosi više pretpostavki o mogućem autoru. Jedna je od pretpostavki da bi to mogao biti Elihu, „a nadalje se kao autori navode Salomon, Ezekija, Ezra, potom neimenovani Židov, koji je živio negdje između 500. i 200. godine prije Krista, te sâm Job“ (MacDonald 2011:486). Veliku vjerojatnost da je autor sâm Job MacDonald obrazlaže poznatom dugovječnošću lika Joba iz biblijske knjige te smatra vrlo vjerojatnim da je Job „osobno iskusio sve događaje i besjede,“ a potom im dao literarni oblik (isto.). Na suprotno mišljenje nailazi se u knjizi Branka Bošnjaka *Filozofija i kršćanstvo* gdje je donesen citat Barucha de Spinoze koji o *Knjizi o Jobu* piše: „Ni sadržaj knjige ni njen stil ne nose obilježje pisca teško skrhanog bolešću, nego naprotiv, odaju rad čovjeka, koji nesmetano razmišlja u svojoj sobi“ (Bošnjak 1966: 54). Celestin Tomić (1985: 15) autora *Knjige o Jobu* smatra jednim od najvećih učitelja duhovnosti svih vremena, koji je postavio temeljna pitanja čovjekova odnosa s Bogom, iako ih je ostavio otvorenima.

Na mnogo je mjesta u literaturi pisano o značenju Jobova imena. Razlog tome može se nalaziti u uvjerenju da „imena što se daju kod rođenja obično izražavaju djelatnost ili sudbinu njihovih nosilaca“ (Leon-Dufour 1988: 328) te onom da „svako biće nosi ime koje priliči ulozi što mu je dosuđena“ (isto: 333). Ne ulazeći detaljnije u tu problematiku, valja uočiti postojanje mnogostrukih značenja, čak i potpuno oprečnih. Jenny Roberts navodi da je značenje imena Job „ponizan, iskušani patnjama“ (Roberts 1997: 99), Nikola Kuvačić piše da „na hebrejskome jeziku Job, vjerojatno, znači: ‚Neprijatelj‘ ili ‚Protivnik‘ (Kuvačić 2000: 69), a Slavica Dodig uz Joba navodi značenje: „omrznut, onaj koji se uvijek vraća Bogu ili onaj koji jadikuje“ (Dodig 2017: 226). U *Biblijskom leksikonu i rodoslovljima* stoji: „ušutkan, koji ne više; omražen“ (Levačić-Vidović 2006: 434), a u *Općem je religijskom leksikonu* donesena sljedeća etimologija: „hebr. prema akad. ‚ijjôb‘: gdje je moj otac?“ (Rebić 2002: 403).

U *Biblijskom leksikonu i rodoslovljima* navedeno je da je Job iz zemlje Usu, „na granici Arabije i Edoma, u kraju gdje su mudraci bili na glasu“ (Levačić-Vidović 2006: 434), ali i da postoje drugi izvori prema kojima je Job „živio u zemlji Ausitida, na granici Idumeje i Arabije“ (isto.). Janko Oberški navodi da je Job živio u zemlji Hus u Arabiji (Oberški 2005: 31), a u

Enciklopediji Biblije stoji da je Usu, Jobov zavičaj, vjerojatno u području Edoma (Clines i dr. 2000: 278), a Edom je „brdoviti kraj južno od Mrtvog mora u kojemu su se naselili Ezavovi potoci“ (Clines i dr. 2000: 278). U *Biblijskom priručniku: maloj enciklopediji* taj je zavičaj Us, „grad istočno od Palestine – na edomskom području, ili možda Hauran, južno od Damaska“ (Alexander i Alexander 1989: 320). U *Jeruzalemskoj Bibliji* navodi se da je Usu „sigurno južno od Edoma“ (Rebić, Fućak i Duda 2003: 633), a Dean Slavić piše: „Jobova zemlja Uz vjerojatno je Edom, iako tumači mjesto teških događaja smještaju i u Aram, današnju Siriju“ (Slavić 2016: 258).

2.4. Književnopovijesna recepcija

Nekoliko je razloga zbog kojih je *Knjiga o Jobu* pronašla mjesto u povijestima svjetske književnosti. Prvi jer je dio *Biblije*, stoga je Milivoj Solar u kratkom pregledu *Povijesti svjetske književnosti* spominje unutar poglavlja *Drevni Istok. Temelji velikih religija*, a u opsežnijoj *Povijesti svjetske književnosti* opisana je unutar poglavlja *Stara hebrejska književnost pod Starozavjetnim knjigama*. U vezi s *Knjigom o Jobu*, Solar ističe posebnost književne vrste, „izrazite elemente dramske napetosti“ (Solar 2003: 44), izuzetnu ostvarenost s estetskog gledišta te značaj temeljne rasprave o odnosu čovjeka i Boga, „kakvu kasnija svjetska književnost razrađuje u bezbrojnim varijantama i varijacijama“ (isto.). Te su književne varijacije, književni odjeci, također značajan razlog sagledavanja *Knjige o Jobu* u kontekstu književnosti.

Autori *Povijesti svjetske književnosti* iznijeli su valorizacijske odrednice *Knjige o Jobu*, napisavši da je „najveće djelo hebrejske književnosti starine“ (Petrović i sur. 1982: 73) te „veličanstveni umjetnički spomenik jevrejske književnosti“ (isto: 74). Završnim su pak rečima kontekst književnosti, koji je spomenuo i Solar, proširili na kulturološki plan, zaključivši kako *Knjiga o Jobu* „već stoljećima čini nerazdvojni dio općečovječanske riznice kulture“ (isto.).

Kao sintezu književnopovijesne uloge *Knjige o Jobu*, prikladnim se čini iznijeti mišljenje Marka Višića (2017: 539):

Problemi o kojima raspravlja ova drama ljudskoga života, kao što je problem grijeha i trpljenja, pravde i nepravde, opravdanost ljudske patnje i poslušnost bogu, kao i velika umjetnička snaga izražena kroz jezgrovito, aforističko i slikovito prikazivanje i najdubljih duševnih borbi i sukoba te „vještina u dramskom oblikovanju dijelova predanja“, stavljaju *Knjigu o Jovu* u istu ravan sa Homerovom *Ilijadom*, Danteovom *Božanskom komedijom* i Goetheovom dramom *Faust*.

2.5. Kratki pregled sadržaja

Kao osnova pregleda sadržaja *Knjige o Jobu* u ovom se radu, s obzirom na opseg i usmjerenost na fabulu, najprikladnijim učinio onaj iz *Biblijskog priručnika: male enciklopedije* (usp. Alexander i Alexander 1989: 319–326). Ovdje je donesen u ponešto izmijenjenom obliku.

U proslovu je predstavljen Job: „Bijaše nekoć u zemlji Usu čovjek po imenu Job. Bio je to čovjek neporočan i pravedan: bojao se Boga i klonio zla“ (Job 1, 1). Imao je sedam sinova i tri kćeri, mnoštvo stoke i služinčadi. Bio je najugledniji među svim istočnjacima, a svakog je jutro prinosiso žrtve Bogu, za slučaj da su mu djeca štogod zgriješila. Na nebeskom dvoru Satan u razgovoru s Bogom govori da je Job odan Bogu samo radi dobra u kojima uživa. Bog mu dopušta da to provjeri, samo neka samog Joba ne dira. Tijekom jednog dana Job izgubi sve: djecu, sluge, imanje, stoku. Ipak, njegovo pouzdanje u Boga ostaje nepoljuljano. Satan sada tvrdi da se Job brine samo za sebe, stoga Bog dopušta sljedeću kušnju, ali i dalje ne da Satanu dirnuti u Jobov život. Tako se Job našao bolestan, sav u ranama. Niti njegova žena ne shvaća njegovu ustrajnost u odanosti Bogu. Savjetuje mu da prokune Boga, Job to odbija. Čuvši za njegove nedaće, posjećuju ga tri prijatelja kako bi ga utješili: Elifaz iz Temana, Bildad iz Šuaha te Sofar iz Naama. Tri prijatelja, koji mu ostaju odani sjede u tišini, preneraženi onim što se dogodilo. Job se i dalje čvrsto uzda u Boga. Ipak, njegove su patnje tolike da prokleo dan kada se rodio. Čezne da nađe mir i izbavljenje u smrti. Elifaz govori da Bog uništava krivce, a ne nevine, nitko pred njim nije bez krivice, a nevolja je neizbježan dio čovjekova života. Najbolje je obratiti se Bogu, prihvatiti njegov ukor i čekati da se on smiluje. Job odgovara da je mučan savjet reći čovjeku koji je na kraju snaga da bude strpljiv. Job jedino želi da nestane. Njegovi mu prijatelji nisu uspjeli izraziti pravu sućut kad mu je najviše trebala. Nije učinio ništa čime bi zaslužio patnje. Život je slijed dana punih bola i nesanih noći. U nastavku se Job obraća Bogu i iznosi mu svoj strah i svoju čežnju za smrću. Pita Boga zašto ga ne ostavi na miru te ako je nevolja posljedica grijeha, zašto mu ne oprostí. Bildad nastupa odlučnije nego Elifaz jer Jobove riječi bivaju sve oštrije. Govori da je Bog pravedan. On nagrađuje dobre i kažnjava zle. Dodaje sumnju da su Jobova djeca sagriješila Bogu. Job, kao i Bildad, vjeruje u Božju pravednost, ali njegov slučaj nije u skladu s tom pravednošću. Bog kažnjava nevina čovjeka. Tko može od Boga tražiti račun? Dobri ili zli, svejedno je. Nesreća ih jednako pogađa. Job upućuje Bogu pitanje zašto se Bog na njega obara. Sofar progovara vrlo oštrim riječima. Propituje smatra li se Job s pravom nevinim, a Bog postupa s njim, dapače, blago. Job mora okajati svoje grijeha, tada će mu Bog pomoći. U svom odgovoru Job postaje žučljiv. Prijatelji nisu u stanju odgovoriti na njegova pitanja. Bog je mudar, svemoćan. Ako on izvrće mjerila mudrosti i pravednosti, tko tu može još išta učiniti? Jobovo iskustvo pobija tvrdnje njegovih prijatelja. On će svoj slučaj iznijeti pred

Boga i Bog će ga blagosloviti. Što je skrivio? Život je kratak i ne može se čovjek probuditi iz smrtnog sna. Job viče Bogu da ga sakrije u zemlju mrtvih dok ne prođe njegov gnjev i da ga zatim podigne. Očaj ga opet obuzima: ima li ikakve nade? Rasprava postaje sve žustrija. Job optužuje svoje prijatelje jer mu nisu pružili pomoć u nevolji. Ni na trenutak ne pomišljaju da bi on mogao biti nevin. Oni uporno brane svoj stav i uporno ga nastoje natjerati da se upokori. Sve što je rekao, uključujući njegove divlje optužbe na Boga i njegov pokušaj da se opravda, samo potvrđuju njegovu krivnju. Job nema pravo tvrditi da zli prolaze bez kazne. Njihova je sudbina strašna. Jadna je to utjeha koju mu nude prijatelji. Lako je govoriti, ali Job pati. Njihova bi tiha sućut više pomogla nego dobro smišljene riječi. Bog ga je iscrpio patnjama i okrutnošću njegovih bližnjih. Slike kojima Job ocrtava svoje stanje govore o njegovoj teškoj i nepodnošljivoj agoniji: tijelo izmučeno i um iscrpljen mislima kako mu je Bog sve to mogao učiniti. Ni sada ne može vjerovati da je Bog nepravedan i mora postojati netko tko će ga zagovarati na nebu. Ako se njegov slučaj ne riješi prije nego što umre, kakve još ima nade? Bildad bjesni na Joba jer gnjevno odbacuje njihove savjete. Odgovara strahovitom slikom koja predstavlja sudbinu zlikovca i misli pritom da i Joba treba tako kazniti. Jobu su prijatelji postali mučitelji: lažno ga optužuju, a ne nude odgovor na njegova očajna pitanja. On se zatvara u sebe, očajava, potpuno osamljen. Postao je predmetom gađenja za one koje najviše ljubi. Čak mu se ne iskazuje ni najmanja sućut. Ipak i u najmračnijim trenucima još uvijek iz njega izbija vjera i nada. On je uvjeren da će istina doći na javu. Jednoga će dana sam Bog preuzeti njegov slučaj i riješiti ga – i on će sam to doživjeti. Tada će oni koji su ga ozloglašivali odgovarati pred Bogom. Sofar dalje preuzima Bildadovu misao: sudbina zlikovaca. Njihovo je blagostanje kratkotrajno, a kazna neizbježna. Job navodi da je njegovo stanje – stanje dobra čovjeka – jadno, dok zlikovci često uspiju živjeti sretno i umrijeti spokojno. Prijatelji odgovaraju da će Božja odmazda zadesiti njihovu djecu. Ali kakva je to pravda? Takve utjehe su samo prazne riječi. Elifaz još uvijek tvrdoglavo dokazuje da je Job u krivu. On čak nabraja njegove grijehe te kaže da je Job mislio da ih može sakriti pred Bogom. Neka se vrati Bogu, odbaci svoj grijeh i sve će opet biti u redu. Job u odgovoru čezne za mogućnošću da nađe Boga i izloži mu svoje dokaze. Ako je Bildadov posljednji govor cjelovit kako stoji, Jobovi su prijatelji iscrpili svoje dokaze. Nemaju više što reći. Bildad samo ponavlja jasnu istinu da ni jedan čovjek u Božjim očima nije potpuno savršen. Job odgovara prijateljima koji žele da zaniječe svoju neporočnost, no on se ne želi krivo zakleti.

Jobove se misli ponovno okreću mudrosti. Srž njegova problema jest: kako razumjeti nedokučive Božje putove. Nijedan rudar neće otkriti koprenu mudrosti; čitavo je bogatstvo svijeta ne može kupiti. Jedini Bog znade gdje je treba tražiti. Čovjek postaje mudar poštivanjem

Boga i odbacivanjem zla. U nastavku Job gleda unazad, u zlatno doba Božje naklonosti prema njemu – protekle radosne trenutke u njegovu domu, uspjeh u poslovima, opće poštovanje, a onda se vraća onome što ga je učinilo da bude ruglo svima, prognanik, neprestano izjedan bolima. Sve je to snašlo čovjeka koji se klonio nereda, čak i u svom razmišljanju; koji je pošteno postupao prema svojim slugama; bio širokogrudan u pružanju pomoći; nikad nije bio pohlepan ni postao idolopoklonikom; ni pred kim nije zatvorio vrata; nije prikrivao tajne grijeha; nikad nije šutio iz straha što bi drugi mogli misliti o njemu ili kako bi se prema njemu ponijeli. Job je spreman za sve to zakleti se pred Bogom. Pojavljuje se Elihu, živahan i nasrtljiv mladić, te preuzima riječ. Svojim se starijim sugovornicima obraća bujicom riječi jer je povrijeđen Jobovim stavom pa gori od želje da progovori. Job proglašava da ga je Bog nepravedno kaznio, ali Bog ne želi odgovoriti na njegovu tužbu. Elihu drži da Bog govori i upozorava čovjeka kroz snove i kroz patnje kako bi ga spasio, a ne uništio. Job je rekao da Bog nije u pravu i da nema koristi ugađati mu. Bog je međutim vrhunski, pravedan i nepristran sudac svih ljudi. Job je svojim grijesima dodao još i jal i bunt protiv Boga. Elihu misli da je dobro i zlo stvar samih ljudi, a da je Bog iznad svega toga. Ljudi koji vane u nevolji, zabrinuti su samo za vlastitu kožu, a ne za Boga. Stoga on i ne odgovara. Bog je svemoćan, sveznajući. On je učitelj koji se služi patnjama da otvori čovjekove uši samo da bi čuo i da bi naučio gdje je počinio zlo. Job ne bi smio čeznuti za smrću, nego iz patnji izvući pouku. Bog je velik. On zapovijeda munjama i gromovima, kiši i snijegu. On stvara oblake i razvedrava nebo. Čovjek nije ništa u usporedbi s Božjom veličanstvenošću, njegovom nedokučivom svetošću. Ljudi ga se s pravom boje. On ne mari za umišljene ljude. Bog upada upravo u trenutku kad Elihu završava svoju listu razloga zbog kojih Job ne može očekivati odgovor. Bog je svemoćan, daleko je iznad čovječanstva. On je ipak i blizu. Sluša i brine se. Job je mislio svoj slučaj iznijeti pred Boga i pitati ga kako to postupa. Jedno je mašta, a drugo je zbilja. A sada Bog postavlja pitanja, a ne Job. I u slijedu pitanja Jobovo se mišljenje o njemu smanjuje, a njegovo shvaćanje Boga produbljuje. Njegova slika Boga bila je sve vrijeme preuska. Bog koji se sada s njime suočava sasvim je drugi. Bog ispituje Joba. Gdje je bio Job, kad je Bog stvarao svijet, svjetlo i tamu, vjetar i kišu, zvijezda i njihove putanje? Što Job zna o divljači? Zar ih je Job stvorio? Može li ih hraniti, ukrotiti kao što to Bog čini? Zar je Job jednak Bogu pa da ga zove na odgovornost i dovodi u pitanje njegovu pravednost? Oštre su riječi dovele Joba do opasnosti da sagriješi poput prvoga čovjeka. Pogledaj samo dva moja stvorenja, kaže Bog, Behemota (vodenog konja) i Levijatana (krokodila). Pogledaj njihovu snagu i njihovu neukrotivost. Čovjek je potpuno nemoćan da njima upravlja. Kakve li ludosti izjednačavati se s Bogom, koji ih je stvorio.

Slijedi Jobov odgovor, vrhunac čitave knjige: „Ja znam, moć je tvoja bezgranična: / što god naumiš, to izvesti možeš. / Tko je taj koji riječima bezumnim zamračuje božanski promisao? / Govorah stoga, ali ne razumjeh, / o čudesima meni neshvatljivim. / O, poslušaj me, pusti me da zborim: / ja ću te pitat', a ti me pouči. / Po čuvenju tek poznavah te dosad, / ali sada te oči moje vidješe. / Sve riječi svoje zato ja poričem / i kajem se u prahu i pepelu” (Job 42, 2–6). Posljednji prozni ulomak zaokružuje priču. Bog je gnjevan na Jobove prijatelje što o njemu nisu govorili kao Job te im nalaže da prinesu žrtvu. Joba Bog vrati u prijašnje stanje te mu još udvostruči ono što je posjedovao. Ponovno je imao sedam sinova i tri kćeri. Doživio je dob od sto četrdeset godina.

2.6. Kompozicija

Knjiga je o Jobu u Bibliji podijeljena na 42 poglavlja. Ta je podjela izvršena mnogo vremena nakon nastanka te biblijske knjige, a to se zaključuje i stoga što je tradicija podjele na poglavlja započela kasnije te je „prva zabilježena podjela na poglavlja pronađena (...) u hebrejskoj Bibliji iz trinaestog stoljeća“ (Hasel 1995: 4). U *Općem religijskom leksikonu* navodi se da su dijelovi *Knjige o Jobu* sljedeći: „kratak uvod, glavni dio, dijalog između Joba i njegova tri prijatelja te epilog“ (Rebić 2002: 403). Marko Višić (2017: 537) iznosi podjelu s obzirom na sadržaj i jezik tri glavna dijela: „uvod u prozi (1–2. poglavlje) središnji dio koji sačinjavaju dijalozi rasprave u pjesničkom obliku (3–42. poglavlje) i pogovor u prozi.“ Wilfrid Harrington (1993: 280–281) iznosi detaljnije rješenje te kompoziciju *Knjige o Jobu* razlaže na sljedeće sekvence:

1. Prolog u prozi (Job 1, 1–2, 13)
2. Tri ciklusa rasprava:
 - a) Jobova tužaljka (3)
 - b) Prvi ciklus:
 - Elifaz (4–5);
 - Jobov odgovor (6–7);
 - Bildad (8);
 - Jobov odgovor (9–10);
 - Sofar (11);
 - Jobov odgovor (12–14).
 - c) Drugi ciklus:
 - Elifaz (15);
 - Jobov odgovor (16–17);

Bildad (18);
Jobov odgovor (19);
Sofar (20);
Jobov odgovor (21).

d) Treći ciklus:

Elifaz (22);
Jobov odgovor (23, 1–24, 17.25);
Bildad (25, 1–6; 26, 5–14);
Jobov odgovor (26, 1–4; 27, 1–12);
Sofar (27, 13–23; 24, 18–24);
Pjesma o mudrosti (28);
Jobova konačna obrana (29–31);
Elihuovi govori (32–37).

3. Jahvin odgovor iz vihora:

- a) Prvi govor (38–39);
Job se pokorava (40, 1–5).
b) Drugi govor (40, 6–41, 34);
Job se kaje (42, 1–6).

4. Epilog u prozi (42, 7–17).

2.7. Žanr

Žanrovsko je određenje u literaturi, kada je riječ o *Knjizi o Jobu*, nejedinstveno te često popraćeno subjektivnim odrednicama. U enciklopediji urednika Enrica Galbiatija uz *Knjigu o Jobu* stoji „veličanstvena poema“ (Galbiati 1983: 21), a u *Enciklopediji Biblije* „čudesan dramski spjev“ (Clines i dr. 2000: 92). Mario Crvenka u knjizi *Muževi u Bibliji* navodi da „Job i njegovo nadahnuće spada u jednu od najljepših svetopisamskih spjevova“ (Crvenka 2017: 167). U *Religijskom je leksikonu* izostalo preciznije žanrovsko određenje: „„Job’ je literarno jedan od najljepših dragulja ‚Biblije’“ (Laća 1999: 138). Autori *Povijesti svjetske književnosti* smatraju *Knjigu o Jobu* dramskom tvorevinom, jedinstvenom u *Bibliji* (Petrović i sur. 1982: 73). John Drane u *Uvodu u Stari zavjet* navodi književne vrste starozavjetnih knjiga, a *Knjigu o Jobu* određuje kao reflektivnu knjigu (Drane 2009: 17) te navodi da sadrži poeziju, a taj je poetski oblik, vjerojatno, odabran radi lakšeg pamćenja i ponavljanja (isto: 30). Također *Knjigu o Jobu* određuje i kao pažljivo ustrojenu pripovijest, koja daje naslutiti da je tekst prvotno bio sročan

kao predložak za dramsko izvođenje (isto: 31), a navodi je i unutar podnaslova *Filozofija i etika* jer obrađuje temu nezasluženog trpljenja (isto.).

2.8. Hrvatskoglagoljska književnost

Na hrvatskim se prostorima *Knjiga o Jobu* prevedena na staroslavenski jezik, uz ostale dijelove Svetoga Pisma, pojavila u 9. stoljeću kao dar slavenskih apostola Ćirila i Metoda. Taj je prijevod, koji se danas smatra izgubljenim, nastao nesumnjivo na hebrejskom i grčkom predlošku, a o njemu se doznaje iz *Žitija Metodova* (Zaradija Kiš 1997: 38). Najznačajniji je doprinos proučavanju *Knjige o Jobu* u hrvatskoglagoljskoj književnosti dala Antonija Zaradija Kiš, autorica monografije posvećene toj temi,¹ koja navodi i podatak o postojanju „tridesetak glagoljskih kodeksa od 13. do 16. stoljeća koji sadrže *Knjigu o Jobu* ili neke njezine dijelove“ (Zaradija Kiš 1995: 495). Klasifikacijom tih kodeksa dobivena je sljedeća podjela: „23 su brevijara (od toga tri tiskana: Baromićev iz 1493, Brozićev iz 1561, i prvotisak brevijara iz 1491.), pet fragmenata, jedan ritual (Klimantovićev iz 1512.), jedan zbornik (Pariški iz 1375.), i jedan psaltir (Lobkowiczov iz 1359.)“ (isto.). U većini glagoljskih brevijara *Knjiga o Jobu* nije cjelovita, nego se nalazi samo nekoliko prvih poglavlja. Jedino *Vatikanski V. brevijar* iz 1379. godine i *Moskovski brevijar* iz 1442. godine sadrže sva 42 poglavlja (Zaradija Kiš 1997: 41).

S obzirom na njihove matične predloške, hrvatskoglagoljski tekstovi *Knjige o Jobu* dijele se u dvije skupine: prvoj skupini pripadaju tekstovi prevedeni prema Septuaginti, a drugoj skupini tekstovi prevedeni prema Vulgati (Zaradija Kiš 1997: 45). Iako su tekstovi *Knjige o Jobu* prevedeni prema Vulgati zastupljeniji u korpusu koji je definirala Zaradija Kiš (usp. Zaradija Kiš 1995: 496), valja imati na umu da se, kada je riječ o slavenskom prijevodu prema Septuaginti ili Vulgati, nije radilo o ponovnom prevođenju, nego se već poznatom slavenskom prijevodu učinjenom prema Septuaginti davao novi oblik, onaj prema Vulgati. Zato se, promatrajući paralelno oba prijevoda može uočiti izrazit utjecaj prijevoda po Septuaginti na one rađene prema Vulgati na svim razinama (Zaradija Kiš 1997: 70). Tu traduktološku posebnost Zaradija Kiš dovodi u vezu s dopuštenjima pape Inocencija IV. godine 1248. i 1252. o uporabi crkvenoslavenskoga jezika i glagoljice u bogoslužju, koja je vrijedila „sve dok raznolikost slova (...) ne šteti rečeničnoj misli (...) pa se svi tekstovi moraju prilagoditi latinskima“ (Zaradija Kiš 1995: 495).

¹ Riječ je o monografiji *Knjiga o Jobu u hrvatskoglagoljskoj književnosti* Antonije Zaradije Kiš koju je 1997. godine u Zagrebu izdalo Hrvatsko filološko društvo.

Znanstvenoistraživački rad Zaradije Kiš na hrvatskoglagoljskim tekstovima *Knjige o Jobu* potvrđuje „već poznate stavove o širokom jezičnom znanju glagoljaša i njihovu izraženom stilističkom senzibilitetu, te o traženju adekvatnih izraza i njihovom prilagođavanju trenutačnom jezičnom stanju i svrsi teksta“ (Zaradija Kiš 1995: 506).

2.9. Apokrifna književnost

Apokrifima se smatraju neki židovski i kršćanski spisi koji su za sebe tražili božanski autoritet, a sa stajališta kršćanstva ne smatra ih se nadahnutima te nisu uvršteni u kanon biblijskih knjiga (Harrington 1995: 117). Joshua Roy Porter u knjizi *Izgubljena Biblija: otkriveni zaboravljeni spisi* navodi da postoji apokrif *Jobova oporuka*, prvotno sastavljen između 1. st. pr. Kr. i 1. st. po. Kr. u Egiptu, vjerojatno na grčkom jeziku (Porter 2011: 98). Antonija Zaradija Kiš donosi mišljenje Kathy Meyer da su i kanonska *Knjiga o Jobu* i apokrifna *Jobova oporuka* paralelno nastajale i razvijale se (Zaradija Kiš 1997: 224). Porter taj apokrif žanrovski preciznije određuje kao oporuku. „Prema njoj mudrac na samrti netom prije svoje smrti i pokopa iznosi svojim potomcima pohvalu primjernom moralnom ponašanju općenito, i posebice jednoj krjeposti (u ovom slučaju strpljivosti ili podnošenju)“ (Porter 2011: 98).

Zaradija Kiš (1997: 224) piše da su u slavenskoj srednjovjekovnoj književnosti poznata tri ćiriliska rukopisa tog apokrifnog teksta te su sva tri srpske redakcije. Također navodi da „apokrifna priča o Jobu nije zabilježena ni u jednoj srednjovjekovnoj narodnoj književnosti osim u srpskoj“ (isto: 225). Tomislav Jovanović (2005: 487) ispod teksta apokrifa *Žitije i podvizi pravednog Jova* donosi podatke o šest prijepisa tog apokrifa, a najstariji je navedeni iz 1381. godine.

3. KNJIŽEVNI ODRAZI KNJIGE O JOBUI

Utjecaj biblijske *Knjige o Jobu* moguće je iščitavati u mnogim književnim tekstovima napisanima nakon nje, čak do suvremenosti. Ta se knjiga, naime, odrazila u mnogim književnim vrstama i kod mnogih književnika, a dakako, nepotpun popis tekstova i pripadajućih im autora usustavljen je s obzirom na pripadnost svjetskoj ili hrvatskoj književnosti.

3.1. Knjiga o Jobu u svjetskoj književnosti

Bogata narodna literatura religioznog karaktera u Sloveniji, koja svoje korijene ima još u srednjem vijeku, a koji se protežu i do danas, odraz je kulta, štovanja Sv. Joba, a primjer je za to narodna pjesma *Stari Job*, koja je čak u više verzija zabilježena u sjevernoj Kranjskoj (Zaradija

Kiš 1997: 218). Drama *Job* slovenskog autora Dimitrija Rupela praižvedena je 1982. godine. Austrijski književnik Joseph Roth 1930. objavio je roman *Job*, čiji protagonist smlavljen sudbinom, poput Joba proživljava duboku duševnu krizu, a paralelu s biblijskim Jobom autor povlači do kraja (Detoni-Dujmić 2004: 256). Dean Slavić navodi da Johann Wolfgang Goethe u drami *Faust* rabi uvod *Knjige o Jobu*, a u *Braći Karamazovima* Fjodora Mihajloviča Dostojevskog lik Ivan Karamazov u razgovoru s bratom Aljošom optužuje za nepravde u svijetu kako to čini i Job (Slavić 2016: 264). Nancy Francisco pisala je o utjecaju *Knjige o Jobu* na svjetsku književnost te je, među ostalim, navela drame: *Hast Thou Considered My Servant Job?* Thorntona Wilder a, *A Masque of Reason* Roberta Frosta, *J.B.* Archibalda MacLeisha (Francisco 1971: 526–528).

3.2. *Knjiga o Jobu u hrvatskoj književnoj kulturi*

Stipe Botica pišući o prožetosti hrvatske tradicijske kulture utjecajem *Biblije* navodi i *Knjigu o Jobu* kao mnogostruko poticajnu za hrvatsku tradicijsku kulturu (Botica 2011: 90), poglavito se pritom osvrćući na njezin utjecaj na književnost. Iako se u hrvatskoj usmenoj književnosti ne pronalazi izravan spomen Joba, u stilizaciji hrvatske narodne bajke značajan je, kao i u *Knjizi o Jobu*, tzv. „pučki početak“, atemporalna odrednica „jednoga dana“, temeljna bajkovita spacijalna odrednica „u nekoj zemlji“ te glavno sadržajno čvorište – nagodba Jahve i Satana da iskušaju Joba (Botica 2011: 86). Među ostalim, Jobova je kletva također često literarizirana, kao i motiv nesretnika, mnoštvo poslovične građe iz *Knjige o Jobu* te različita imenovanja Boga i atributi koji uz njega dolaze (Botica 2011: 87–88).

Iako se izravno ne može smatrati književnim utjecajem, postojanje frazema „stajati (ukipiti se) kao sveti Job = nepomično stajati“ te „strpljiv kao Job = jako strpljiv“ (Menac-Mihalić 2007: 366), svjedočanstvo je o značajnom utjecaju *Knjige o Jobu* na kulturu u širem smislu, upisano u jezik kao „osnovno sredstvo prikazivanja i reproduciranja kulture“ (Malnar Jurišić 2016: 3). Janko Polić Kamov kao „literarni predvodnik ateističkih i antiteističkih motiva u hrvatskoj književnosti“ (Šimundža 2005: 72) objavio je pjesmu *Job* u zbirci *Psovka* iz 1907. Stipe Jurič (2008: 409) spomenuo je utjecaj *Knjige o Jobu* na pjesništvo Tina Ujevića, a prepoznaje ga u stihovima *Svakidašnje jadikovke* te zbirkama pjesama *Lelek srebra* i *Kolajna*. Značajno je spomenuti posmrtno objavljenu zbirku pjesama Tončija Petrasova Marovića *Job u bolnici* iz 1992., gdje je lik Joba, kojim Marović imenuje posljednji pjesnički ciklus i posljednju knjigu pjesama, ključna figura njegova pjesništva u cjelini (Pšihistal 2015: 157–158). Zbirka pjesama Joje Ricova iz 1998. naslovljena je *Job s drugima*. Roman *Job* Ivana Bakmaza

suvremeni je hrvatski roman objavljen 2006., a 2012. godine objavljen je roman Predraga Raosa *Knjiga o Jobu*. Također 2012., književnik Drago Orlić objavio je *Libar od Joba*. Riječ je o prijevodu *Knjige o Jobu* na jugozapadni istarski dijalekt (Pliško 2013: 101), a Milovan ga je Valter (2015: 88), nazvavši ga čakavskim prepjevom, odredio kao umjetničko djelo visoke kvalitete.

4. ZAKLJUČAK

Iz svega navedenog nameće se zaključak da se posebnost i važnost biblijskog starozavjetnog teksta *Knjige o Jobu* ogleda na više razina. Pojava njegove redakcije u doba procvata pisane književnosti, ujedno i mudrosne književnosti te pronalaženje značajnih književnih odjeka u dugom vremenskom slijedu *Knjizi o Jobu* osiguravaju istaknuto mjesto u povijestima svjetske književnosti. Položaj pak teksta u biblijskom kanonu te obraćanje izravno Bogu značajni su u religijskom smislu. Ukazano je na nezavršenost rasprava o autorstvu te njihovim mogućim smjerovima. Pokazano je nekoliko mogućnosti žanrovskog određenja te je ukazano na žanrovsku jedinstvenost teksta u *Bibliji*. Navedeno je nekoliko različitih mogućnosti strukturne podjele teksta, što pokazuje interes za analitički pristup – književni i teološki. Hrvatskoglagoljske *Knjige o Jobu* pokazatelj su jezičnih te stilističkih vrednota hrvatskih glagoljaša. U posljednjem su poglavlju navedeni tek neki od primjera književnog stvaralaštva nastali pod utjecajem *Knjige o Jobu* – usmeno pjesništvo, umjetničko pjesništvo, drama, roman.

5. IZVORI I LITERATURA

5.1. Izvori

1. Knjiga o Jobu. U: *Jeruzalemska Biblija: Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz La Bible de Jerusalem*. 2003. uredili Rebić, Adalbert, Jerko Fućak i Bonaventura Duda. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

5.2. Literatura

1. Alexander, David; Alexander, Pat. 1989. *Biblijski priručnik: mala enciklopedija* [prev. Branko Lovrec]. Zagreb: Duhovna stvarnost.
2. Bošnjak, Branko. 1966. *Filozofija i kršćanstvo: racionalna kritika iracionalnog shvaćanja*. Zagreb: Naprijed.
3. Botica, Stipe. 2011. *Biblija i hrvatska tradicijska kultura*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Clines, David i dr. 2000. *Enciklopedija Biblije* [prev. Mirjana Lovrec]. Zagreb: Duhovna stvarnost; Kršćanska sadašnjost; Hrvatsko ekumensko biblijsko društvo.
5. Crvenka, Mario. 2017. *Muževi u Bibliji*. Zagreb: Teovizija.
6. Detoni-Dujmić, Dunja, ur. 2004. *Leksikon svjetske književnosti: djela*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Dodig, Slavica. 2017. *Leksikon biblijskih muškaraca*. Zagreb: Medicinska naklada.
8. Drane, John. 2009. *Uvod u Stari zavjet* [prev. Giorgio Grlj]. Zagreb: Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik“.
9. Francisco, Nancy A. 1971. „Job in World Literature“. *Review & Expositor* 68., br. 4: 521–533.
10. Galbiati, Enrico, ur. 1983. *Biblija i njezina povijest: ilustrirana priručna enciklopedija: svezak 5: Izgnanstvo, povratak i židovstvo*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
11. Harrington, Wilfrid John. 1993. *Uvod u Stari zavjet: spomen obećanja* [prev. Mato Zovkić]. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
12. Harrington, Wilfrid John. 1995. *Uvod u Bibliju: spomen objave* [prev. Mato Zovkić]. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
13. Hazel, Gerard F. 1995. „Razumijevanje misaonih cjelina (jedinica) u Bibliji“. *Biblijski pogledi* 3., br. 1: 3–31.
14. Hohnjec, Nikola. 2004. „Vjera biblijskih mudraca“. *Bogoslovska smotra* 74, br. 1: 51–67.
15. Jovanović, Tomislav. 2005. *Apokrifi starozavetni prema srpskim prepisima*. Beograd: Prosveta.

16. Jurič, Stipe. 1997. *Što je Bog rekao o patnji: problem patnje u Starom zavjetu*. Zagreb: Hrvatska dominikanska provincija; Nakladni zavod Globus.
17. Jurič, Stipe. 2008. *Misterij Boga i čovjekova spasenja izražen ljudskim jezikom*. Zagreb: Dominikanska naklada Istina.
18. Kuvačić, Nikola. 2000. *Biblija za treće tisućljeće: biblijsko mudroslovlje: kazivanja za svagdanju uporabu*. Split: Nikola Kuvačić.
19. Laća, Josip, ur. 1999. *Religijski leksikon* [prev. Božidar Brezinščak Bagola]. Zagreb: Mosta.
20. Leon-Dufour, Xavier, ur. 1988. *Rječnik biblijske teologije* [prev. Mate Križman]. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
21. Levačić-Vidović, Zorica. 2006. *Biblijski leksikon i rodoslovlja*. Čakovec: Elohim-lektura.
22. MacDonald, William. 2011. *Komentar Staroga zavjeta* [prev. Aleksandra Striković]. Zagreb: Euroliber.
23. Malnar Jurišić, Marija. 2016. O frazeološkim istraživanjima u hrvatskoj dijalektologiji. U: *Naučni trudove. Filologija, tom. 53, knj. 1.*, uredila Žoržeta Čolakova, 86–96. Plovdiv: University of Plovdiv.
24. Menac-Mihalić, Mira. 2007. „Hrvatski dijalektni frazemi s antroponomom kao sastavnicom“. *Folia onomastica Croatica*, br. 12/13: 361–385.
25. Oberški, Janko. 2005. *Biblijska povijest Staroga i Novoga zavjeta*. Split: Marjan tisak.
26. Petrović, Svetozar, ur. 1982. *Povijest svjetske književnosti: Knjiga 1: Klasične književnosti Bliskog istoka, indijska, kineska, japanska i perzijska književnost; arapske i ostale književnosti azijskih naroda*. Zagreb: Mladost.
27. Pliško, Lina. 2014. “‘Istročakavština’ Orlićeva prijevoda Libra o Jobu”. *Croatica et Slavica Iadertina* 9, br. 1: 99-110.
28. Porter, Joshua Roy. 2011. *Izgubljena Biblija: otkriveni zaboravljeni spisi* [prev. Miroslav Fridl]. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
29. Pšihistal, Ružica. 2015. „Job i vrapci – riječ i šutnja u pjesništvu Tončija Petrasova Marovića“. *Kroatologija* 6, br. 1-2: 137-169.
30. Rebić, Adalbert, ur. 2002. *Opći religijski leksikon: A–Ž*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
31. Roberts, Jenny. 1997. *Biblija: činjenice i zanimljivosti* [prev. Marina Kovačević]. Rijeka: Dušević & Kršovnik.
32. Slavić, Dean. 2016. *Biblija kao književnost*. Zagreb: Školska knjiga.

33. Solar, Milivoj. 2003. *Povijest svjetske književnosti: kratki pregled*. Zagreb: Golden marketing.
34. Šimundža, Drago. 2005. Bog u novijoj hrvatskoj književnosti. U: *Govor o Bogu jučer i danas: zbornik radova međunarodnoga znanstvenog skupa, Split, 21.-22. listopada 2004*, priredili Nediljko Ante Ančić i Nikola Bižaca, 49–79. Split: Crkva u svijetu.
35. Tomić, Celestin. 1985. „Križa mudrosti“. *Bogoslovska smotra* 55, br. 1-2: 9-20.
36. Uvod u Knjigu o Jobu. U: *Jeruzalemska Biblija: Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz La Bible de Jerusalem*. 2003. uredili Rebić, Adalbert, Jerko Fućak i Bonaventura Duda. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
37. Valter, Milovan. 2015. „Stilistička upotreba romanizama u Libru od Joba“. *Tabula : časopis Filozofskog fakulteta, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli*, br. 13/2: 80–89.
38. Višić, Marko. 2007. „Poeme o Jovu – Književnost drevnog Bliskog istoka“. *Matica*, br. 70: 509–543.
39. Višić, Marko. 2015. „Mudrosna književnost drevnog Bliskog istoka“. *Matica*, br. 64: 413–489.
40. Zaradija Kiš, Antonija. 1995. „Hrvatskoglagoljska Knjiga o Jobu“. *Bogoslovska smotra* 64, br. 1–4: 495–506.
41. Zaradija Kiš, Antonija. 1997. *Knjiga o Jobu u hrvatskoglagoljskoj književnosti*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.